

Сизоненко Антон Степанович –
кандидат юридичних наук

ПРАВОВІ ЗАСАДИ СТОРОНИ ОБВИНУВАННЯ У КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНИ

Розглянуто правові засади сторони обвинувачення у кримінальному процесі України.

Ключові слова: змагальність; кримінальні провадження; судова система.

Рассмотрены правовые принципы стороны обвинения в криминальном процессе Украины.

Ключевые слова: состязательность; криминальные осуществления; судебная система.

Legal principles of side of laying to the criminal process of Ukraine are considered.

Keywords: contentionness; criminal realizations; judicial system.

Учасна кримінально-процесуальна політика України є одним із стратегічних напрямів, визначає забезпечення процесуального паритету сторін правового спору на підставі надання учасникам кримінального судочинства реальних гарантій захисту їх прав та законних інтересів як від суб'єктів з боку сторони обвинувачення, так і сторони захисту.

Ст. 129 Конституції України закріплено основні засади судочинства. Засади змагальності сторін, разом зі свободою в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості, закріплено в п. 4 ч. 3 цієї статті.

КПК України реалізовує декларовані положення, визначивши змагальність сторін та свободу в подання ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості однією із загальних засад кримінального провадження (п. 15 ч. 1 ст. 7 КПК України) та розкривши цю засаду в ст. 22.

Так, кримінальне провадження здійснюється на основі змагальності, що передбачає самостійне обстоювання стороною обвинувачення і стороною захисту їх правових позицій, прав, свобод і законних інтересів засобами, передбаченими КПК України (ч. 1 ст. 22 КПК України).

Зміст принципу змагальності найкраще передбачає наявність на всіх стадіях процесу рівноправних сторін і розподіл їх процесуальних функцій, тобто таку форму побудови кримінального процесу, в якій беруть участь сторони та за якої функції обвинувачення і захисту відокремлені від функції вирішення справи, тобто має місце розподіл функцій між суб'єктами (сторонами), що користуються рівними правами та свободою у наданні доказів, їх дослідженні та доведенні їх переконливості перед судом, а судом створюються умови для реалізації (здійснення) наданих їм прав та виконання сторонами їх процесуальних обов'язків.

Змагальність є одним з елементів методу правового регулювання суспільних відносин у сфері кримінального судочинства і потрібна як гарантія реалізації принципу всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи і захисту, які є необхідними для повноцінного змагання в усіх стадіях процесу. Поєднання в повноваженнях однієї сторони функцій обвинувачення і вирішення кримінальних справ є виявом реакційності судової системи держави та перетворює органи правосуддя на органи розправи.

Принцип змагальності ґрунтується на тому переконанні, що протилежність інтересів сторін є найкращою гарантією для забезпечення повноти подання фактичного матеріалу. Змагальність, яка реалізується у визначеній законом процесуальній формі, спрямована на встановлення об'єктивної істини в більш повному обсязі та на більш повний та реальний захист прав людини і громадянина.

Таким чином, принцип змагальності є одним із найважливіших напрямів реформи кримінально-процесуального законодавства, дотримання та забезпечення якого можливе за умови чіткого розмежування та створення необхідного балансу процесуальних статусів сторін.

Важливість і цінність теорії розподілу влади не лише в їх розмежуванні, а створенні механізму взаємодії, стримувань і протитяг, які унеможливають зловживання повноваженнями та одночасно забезпечать незалежність однієї влади від іншої в межах цих же повноважень.

Проводячи аналогію з кримінальним процесом, законодавець надає стороні захисту стільки прав та повноважень, скільки необхідно для протидії підозрі або обвинуваченню, у тому числі безпідставному.

Передбачено, що сторони кримінального провадження мають рівні права на збирання та подання до суду речей, документів, інших доказів, клопотань, скарг, а також на реалізацію інших процесуальних прав (ч. 2 ст. 22 КПК України).

Сторони кримінального провадження визначено п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України: з боку обвинувачення: слідчий, керівник органу досудового розслідування, прокурор, а також потерпілий та його представник у визначених випадках; з боку захисту: підозрюваний, обвинувачений (підсудний), засуджений, виправданий, особа, стосовно якої передбачається застосування примусових заходів медичного чи виховного характеру або вирішувалося питання про їх застосування, їхні захисники та законні представники.

Таким чином, сторонами кримінального провадження є його учасники, які на основі змагальності виконують процесуальні функції обвинувачення і захисту від обвинувачення.

Сторону обвинувачення регламентовано параграфом 2 п. 3 КПК України. До неї входять: прокурор (ст. 36), керівник органу досудового розслідування (ст. 39), слідчий органу досудового розслідування (ст. 40), оперативні підрозділи (ст. 41).

Представлення прокурором сторони обвинувачення засвідчено Конституцією України, оскільки підтримання державного обвинувачення в суді прокурором визнається однією з основних засад судочинства (п. 5 ч. 3 ст. 129).

Статтею 36 КПК України передбачено, що прокурор, здійснюючи свої повноваження відповідно до вимог КПК України, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, що не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові та інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення прокурора (ч. 1).

Нагляд прокурора за додержанням законів під час проведення досудового розслідування здійснюється у формі процесуального керівництва досудовим розслідуванням (ч. 2).

При цьому, до основних повноважень прокурора належать: починати досудове розслідування за наявності підстав, передбачених КПК України; мати повний доступ до матеріалів, документів та інших відомостей, що стосуються досудового розслідування; доручати слідчому, органу досудового розслідування проведення досудового розслідування, проведення у встановлений прокурором строк слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій або давати вказівки щодо їх проведення чи брати участь у них, а в необхідних випадках – особисто проводити слідчі (розшукові) та процесуальні дії; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом; ініціювати перед керівником органу досудового розслідування питання про відсторонення слідчого від проведення досудового розслідування, для його відводу, або у випадку неефективного досудового розслідування; приймати процесуальні рішення, у тому числі щодо закриття кримінального провадження та продовження строків досудового розслідування; погоджувати або відмовляти у погодженні клопотань слідчого до слідчого судді про проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій, інших процесуальних дій; повідомляти особі про підозру; пред'являти цивільний позов в інтересах держави та громадян, які через фізичний стан чи матеріальне становище, недосягнення повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права; затверджувати чи відмовляти у затвердженні обвинувального акта, клопотань про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру, вносити зміни до складеного слідчим обвинувального акта чи зазначених клопотань, самостійно складати обвинувальний акт чи зазначені клопотання; звертатися до суду з обвинувальним актом, клопотанням про застосування примусових заходів

медичного або виховного характеру, клопотанням про звільнення особи від кримінальної відповідальності; підтримувати державне обвинувачення в суді, відмовлятися від підтримання державного обвинувачення, змінювати його або висувати додаткове обвинувачення; оскаржувати судові рішення.

Здійснюючи нагляд за додержанням законів під час досудового розслідування, прокурор має виконувати завдання кримінального провадження – захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду (ст. 2 КПК України).

Керівник органу досудового розслідування (ст. 39 КПК України) повинен ефективно організувати роботу ввіреного йому органу досудового розслідування для забезпечення виконання завдань кримінального провадження в межах розслідування кожного кримінального правопорушення, яке підслідне цьому органу.

Органами досудового розслідування (органи, що здійснюють дізнання і досудове слідство) є слідчі підрозділи: 1) органів внутрішніх справ; 2) органів безпеки; 3) органів, що здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; 4) органів державного бюро розслідувань (ст. 39 КПК України).

Відповідно, слідчі зазначених органів досудового розслідування відносяться до сторони обвинувачення.

Законом передбачено відповідальність слідчого за законність та своєчасність здійснення процесуальних дій, а також за невиконання законних вказівок та доручень прокурора (ч. 1, 4 ст. 40 КПК України).

До основних повноважень слідчого відносяться: починати досудове розслідування; проводити слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії; доручати проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій відповідним оперативним підрозділам; призначати ревізії та перевірки у порядку, визначеному законом; звертатися за погодженням із прокурором до слідчого судді з клопотаннями про застосування заходів забезпечення кримінального провадження, проведення слідчих (розшукових) дій та негласних слідчих (розшукових) дій; повідомляти за погодженням із прокурором особі про підозру; за результатами розслідування складати обвинувальний акт, клопотання про застосування примусових заходів медичного або виховного характеру та подавати їх прокурору на затвердження; приймати процесуальні рішення (ч. 2 ст. 40 КПК України).

Слідчий, як і прокурор, здійснюючи свої повноваження, є самостійним у своїй процесуальній діяльності, втручання в яку осіб, які не мають на те законних повноважень, забороняється. Органи державної влади, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації, службові особи, інші фізичні особи зобов'язані виконувати законні вимоги та процесуальні рішення слідчого (ч. 5 ст. 40 КПК України).

За письмовим дорученням слідчого, прокурора оперативні підрозділи здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні, користуючись повноваженнями слідчого (ч. 1, 2 ст. 41 КПК України). Саме тому оперативні підрозділи віднесено до сторони обвинувачення, хоча в п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України про це не зазначено.

Крім того, перелік оперативних підрозділів, які здійснюють слідчі (розшукові) дії та негласні слідчі (розшукові) дії у кримінальному провадженні за письмовим дорученням ширший, ніж перелік слідчих підрозділів органів досудового розслідування, передбачений ч. 1 ст. 38 КПК України.

Так, до переліку належать оперативні підрозділи: органів внутрішніх справ; органів безпеки; органів, які здійснюють контроль за додержанням податкового законодавства; органів Державної пенітенціарної служби України; органів Державної прикордонної служби України; органів Державної митної служби України (ч. 1 ст. 41 КПК України).

При цьому необхідно зазначити, що законом на визначено перелік або кількість слідчих (розшукових) дій, виконання яких можна доручати оперативному підрозділу.

До сторони кримінального провадження з боку обвинувачення також відносяться потерпілий та його представник у визначених випадках (п. 19 ч. 1 ст. 3 КПК України).

Такими випадками є кримінальне провадження у формі особистого обвинувачення (гл. 36 КПК України), коли потерпілий використовує процесуальні можливості, надані законом. Основними такими можливостями є право ініціювати початок кримінального провадження та право укладення угоди про примирення, яка призводить до закриття кримінального провадження.